

”Omsorgsnomader”. Om globalisering av kroppens forgjengelighet

Lise Widding Isaksen

førsteamanuensis

Sosiologisk Institutt, Universitetet i Bergen

lise.isaksen@sos.uib.no

Abstract

The aim of the article is to contribute to further development of feminist and social theory related to research on global care chains and processes of commodification of care in international markets. Here we discuss female migration from East to West Europe as a part of the emerging global hierarchy of social reproduction. Social theories on the gendered role of ”strangers” combined with empirical research can reveal how new forms of nomadic femininities are constructed through the use of situated knowledge and local experiences and imaginations. By analyzing an example from a study of a Polish – Italian immigrant network in Sicily, the article illustrates how participants interact as embodied, ethnic, class and gender specific persons in their plastic modelling of the role as ”Polish Maid”. Corporal experiences are present, but silenced and understood through local evaluations and emotional maps of senses and bodily images. How the embeddedness in local culture, social stratification patterns and conservative gender ideologies shape the form of everyday life in which the migrant’s intimate family work is vital, is the focus of discussion.

Keywords: global care chains, intersectionality, strangers, migration, gender, global health

Innledning

Ser man en stillingsannonse som søker etter en ”Donna Stranieri” (fremmed kvinne) i lokalavisene på Sicilia skjønner leserne at noen ser etter en (øst)eu-

ropeisk kvinne som kan ta jobb som hushjelp. De fleste innbyggerne vet at folk har begynt å ansette voksne damer fra tidligere østblokkland når de trenger hjelp til å ta vare på pleietrengende eldre som bor i hushold hvor man har økonomi til å kjøpe inn tjenester. I småbyenes nærmiljøer har uformelle sosiale nettverk basert på normer om gjensidig hjelpsomhet historisk sett vært en viktig del av familiers omsorgskjeder. Mange europeiske områder har hatt vel-etablerte sosiale institusjoner bestående av nabokoner og hjelpekoner som har utført lønnet nattevåksarbeid og pleie for barselkvinner, kronisk syke og døende. Konene har også hjulpet til med praktisk husarbeid. Den franske etnologen Yvonne Verdier (1979) viser hvordan arbeidsoppgaver som ble utført av slike hjelpekoner hadde ulik betydning i rurale og urbane kontekster. Innleide vaske- og våkekoner, kokker og sydamer var en integrert del av europeisk hverdagsliv og spilte en viktig rolle helt til slutten av 1970-tallet. I byene ble yrkene mer profesjonelle, og arbeidet ble sluset ut av fellesskapskulturene og integrert i markedssfæren. En viktig komponent ved disse yrkene var at kvinnene ble tilkalt til familier og hushold som trengte deres tjenester og at midlertidigheten i deres tilstedeværelse var en forutsetning. Husholdtjenester relatert til vasking, matlaging, barnetilsyn og pleie av kronisk syke og døende var en del av arbeidet omreisende kvinner utførte. De vandret innenfor geografisk avgrensede områder, men var bofaste i lokale landsbyer som ikke lå så langt for langt unna stedet hvor de fant lønnsarbeid. I dag kommer hjelp til husholdsarbeid sjeldnere fra koner i nabolaget eller fra nabobyen. I Italia, for eksempel, er det blitt langt mer vanlig at man erstatter tapet av nabokonas hjelp med immigrant-hushjelp fra østlige naboland (Nere, 2006). Det som tidligere var korte, lokale omsorgskjeder, er i dag blitt til globale omsorgskjeder. Med globale omsorgskjeder tenker jeg her på hvordan lokale omsorgskriser i form av et økende gap mellom tilbud og etterspørsel etter arbeidskraft, utvikler hjelpesystemer som har en kjedeformasjon bestående av mange ledd. Hochschild (2001) viser til at mange hjelpesystemer ikke er bærekraftige lenger fordi internasjonale strukturendringer har en gjennomgripende endringseffekt på omsorgskulturer og omsorgsarbeid. En respons på dette er at kvinner fra fattigere land finner jobber som hushjelp i rikere land og sender verdifull valuta tilbake til hjemlandet. Mange kvinner etterlater barn hjemme og betaler andre kvinner for å se etter dem. Dette kan skape jobber for kvinner som kommer fra vanskeligere kår i hjemlandet. Disse kvinnene kan igjen være i en situasjon hvor de må lønne noen for å se etter sine. På overflaten virker det som en vinn-vinn-situasjon. Ved nærmere ettersyn kan det vise seg at førsteinn-

trykket tilslører ulikheter som forsterker de mest utsatte gruppenes sårbarhet. Selv om mange mennesker assosierer mobilitet og globalisering med middelklassens verdensvante livsstil og flybilletter på business class, er flertallet av dem som vandrer over grenser og kontinenter kvinner som deltar i globale distribusjoner av helse- og omsorgsarbeid (Labonte, 2002). Mens rikere kvinner kan ha en nomadisk og globetrotterpreget levemåte, er det andre som sørger for å arbeide fram stabilitet og trygghet i det familiære hverdagslivet. Nye arbeidsdelinger mellom stasjonære og mobile arbeidstakere vokser fram. I denne artikkelen skal jeg presentere en italiensk familie som arbeider i hotell- og restaurantbransjen i et område av Sicilia som preges av en ekspanderende turismeindustri. Ved å analysere deres erfaringer med å ha en polsk hushjelp i familien vil jeg vise hvordan nye kjønnsforståelser og transnasjonale familie kulturer finner sin form.

Kvinnens arbeidsmigrasjon

Italia har endret sin rolle i migrasjonsbildet fra å være et land mange reiste fra til å bli et land som mottar immigranter. De fleste østeuropeiske immigrantere kommer fra Romania (240 000 i 2005). Polen ligger ikke så høyt på listen med sine 64 000 registrerte arbeids- og oppholdstillatelser i 2005 (ISTAT 2005a). Mange polske kvinner jobber som profesjonelle helsearbeidere, men de fleste har, som rumenerne, funnet jobber i private hushold enten som omsorgsarbeidere for barn og/eller eldre eller som renholdsarbeidere (Nere, 2006). Spesielt Sør-Italia har et høyt antall papirløse immigranter som tilpasser seg denne regionens tradisjon for å ha en handel primært preget av uformell økonomi. Dette er en blanding av irregulær innvandring, relativt høy lokal arbeidsledighet, stor uformell økonomisk sektor og et arbeidsmarked segregert etter kjønn og etnisitet. Det gjør at mange (særlig illegale) immigranter føler at de trygt kan bevege seg rundt omkring uten å være redd for å bli stoppet av politiet. Ikke alle uten arbeids- og oppholdstillatelse opplever denne bevegelsesfriheten med like stor selvfølgelighet som polske innbyggere. Ukrainere må for eksempel betale mye for å få turistvisum, og økonomiske forhold gjør at mange blir ”på overtid” i landet etter at tiden er gått ut. Fordi de må betale for visum hver gang de entrerer den italienske grensen, er det dyrt å forlate Italia om en tenker på å returnere etter kort tid. Å få visum med arbeids- og oppholdstillatelse kan for ukrainere bety en ventetid på opp til tre år hvor en ikke

kan forlate landet uten å måtte begynne prosessen på nytt igjen. For mange betyr det at de arbeider lenge uten rettigheter og muligheter til å reise hjem på besøk til familie og barn. Statlig politikk og immigrasjonslover gir med andre ord forskjellige muligheter for ulike grupper av immigranter.

Som i andre europeiske land er Italias behov for omsorgsarbeidere i private familier økende. Selv om det i middelhavskulturene er et mangfold av omsorgsregimer, er den mest vanlige modellen basert på at ansvaret for å yte omsorg til hjelpetrengende ligger hos familien (Bettio et. al., 2006). Italiensk familiekultur har sterke tradisjoner for at alt omsorgs- og pleiearbeid tillegges kvinnenenes ulønnete reproduksjonsarbeid. Dette trekket forsterkes av dagens demografiske situasjon hvor antall eldre i befolkningen øker og hjelpebehovene vokser. Globalisering og økonomiske forandringer har ført til at familieenheter blir stadig mindre og kvinners deltakelse i lønnsarbeid øker. Familier er blitt mer mobile og tilpasser seg internasjonale konjunkturer (op.cit.). Manglende omsorgskapasitet har ført til et gap mellom tilbud og etterspørsel på lokale markeder. Behovet for omsorgsarbeidere som kan yte døgnskuttinuerlig tilsyn har åpnet dørene for kvinner fra østeuropeiske land som finner jobber hjemme hos eldre avhengige.

Polske immigranter på Sicilia

I årene 2002 til 2005 gjorde jeg feltarbeid på Sicilia som en del av et prosjekt om kjønn og globalisering. Gjennom venner hadde jeg fått høre at det var blitt vanlig at familier ansatte hushjelpere fra østeuropeiske land. Både familier og lokale sykehus var i ferd med å få en mer multikulturell karakter. I nabolaget jeg bodde i, var det kjent at polske helse- og omsorgsarbeidere pleide å møtes en gang i måneden i den lokale katolske menigheten. De hadde ansatt en egen polsk prest som holdt andakt for dem. En av mine venner arbeidet som kardiolog på byens sykehus og jobbet sammen med en av lederskikkelsene i det polske nettverket. Hun var indremedisiner og kom fra Krakow. Jeg ble introdusert for henne og fikk positiv respons på forespørsel om jeg kunne få møte og intervjuet deltakerne i nettverket.

Nettverket besto av en polsk tannlege, hennes legemann og tre barn samt deres familie i tre generasjoner, to leger og deres familier, en barnesykepleier, hennes mann og to barn og en polsk hjelpepleier og hennes mann og to barn. Hun hadde jobbet med kreftsykepleie på flere sykehus i Polen og jobbet på

intervjutidspunktet hjemme hos polske immigranter på Sicilia som trengte hjelp etter kreftoperasjoner. I tillegg deltok en lærer med au pair-erfaringer fra USA og hennes advokatmann i nettverket. En polsk reisebyråleder med mann og tre voksne barn utførte frivillig arbeid i immigrantforeninger og tok på seg tolkeoppdrag for polske pasienter på sykehus. Materialet inkluderer også samtaler med polske innvandrere som jobber illegalt i turistindustrien. En tidligere sirkusarbeider hadde funnet jobb som snekker og bodde sammen med kona på en båt som han pusset opp. Kona jobbet som timebetalt hushjelp rundt omkring i den lokale kystlandsbyen.

Jeg har vært hjemme hos de polske familiene, deltatt på utflukter til deres landsteder, hørt på samtaler og bekymringer om familiene hjemme i Polen og om hvordan de tenkte på andre immigranternes ankomst fra Romania, Bulgaria og Ukraina. Sammen med dem har jeg laget polske, italienske og norske matretter. Metodisk sett har jeg brukt gruppeintervju, deltakende observasjon, fulgt med i lokalaviser og jeg har samlet beskrivelser av samtaler jeg hadde med deltakerne i en feltdagbok. I tillegg har jeg filmet på utflukter og på religiøse katolske fester (menighetenes påskeprosesjoner og brødbrytingsfester i forbindelse med påske) og deltakerne har tegnet sine slektstavler og fortalt historier om bryllup, reiser, barnefødsler, sykdomshistorier og familiens dødsfall og begravelser. Jeg har sett i private familiealbum, hørt på polske sanger, sett malerier av polske kunstnere og deltatt i spontane sang- og musikkstunder på utflukter til tannlegens landssted oppe i fjellene. Intervjuer og samtaler har foregått på engelsk, polsk (med tolk) italiensk (med tolk) og tysk. Hushjelpen Jacobine som står sentralt i denne analysen, beveget seg i ytterkantene av dette nettverket. De fleste i nettverket hadde bodd på Sicilia i flere år og distanserte seg sosialt fra de nyankomne polakkene. Som indremedisineren fra Krakow sa: ”De som kommer med bussene (hushjelpene) er ikke med her hos oss”.

Det mest sentrale nettverket i denne sammenhengen er familien Pilati og deres polske hushjelp Jacobine (heretter Bine). Familien var nøkkelinformanter i feltarbeidet, og deltok som tolker og portåpnere i viktige sosiale relasjoner. Deltakelse i Pilatifamiliens tregenerasjonsnettverk og deres venner og naboer danner sammen med erfaringene fra det polske nettverket det empiriske grunnlaget som denne artikkelen springer ut av. Samtalen om hushjelpen Bine forgikk om formiddagen hjemme på kjøkkenet til fru Pilati to dager før juleaften i 2004. Samtalen var avtalt på forhånd og ble skrevet inn i feltnotatene like etterpå. Jeg hadde fått høre at hushjelpen heller ville jobbe mer på dagtid enn på natten. Jeg ble nysgjerrig på hvordan arbeidet ble delt mellom dag og natt og min fore-

spørsel om å få et intervju med Lene (fru Pilati) om hvordan de hadde tatt dette opp med Bine, ble positivt besvart. Lenes fortelling (fortalt på norsk med referanser til felles nordiske språkbilder) om samtaler er forstått fra posisjonen som arbeidsgiver. Fortolkningen av hennes fortelling er gjort fra mitt ståsted som hvit middelklassefeminist med bakgrunn fra en kultur hvor hushjelpsinstitusjonen fortsatt er marginal selv om den er i vekst. Kunnskapsproduksjonen er relatert til det transnasjonale mangfoldet i lokalmiljøet feltarbeidet ble gjort i, og mine erfaringer og kjennskap til nærmiljøet og kjønns- og klasseforholdene i den lokale kystbykulturen er vevd inn i fortolkningen.

Lene Pilati er opprinnelig norsk og giftet seg inn i en italiensk familie i 1974. Hun møtte mannen mens hun arbeidet som kokke på et norsk kysthotell. Mannen var omreisende dansebandmusiker, og begge var i begynnelsen av tyveårene da de slo seg sammen. I mange år hadde de en nomadisk livsstil som omreisende kokke og musiker som fant midlertidige jobber i hotell- og restaurantbransjen i Norden. Etter at første barnet ble født bestemte de seg for å flytte til Sicilia hvor Pilati-familien kommer fra og hvor mannens familie hadde bodd i flere generasjoner.

Immigranter er "fremmede"

Lene fortalte til meg at Bine er en gift, etnisk hvit, heteroseksuell småbykvinne i begynnelsen av femtiårene som har tre voksne barn. Mannen er arbeidsledig. Det eldste barnet (en datter) er gift og var (i 2004) gravid med barn nummer to. Hennes to sønner er universitetsstudenter og trenger fortsatt forsørgelse selv om de er flyttet hjemmefra. Bine ble ansatt i familien Pilati for å ta vare på familiens 88 år gamle tante Pippa som var sengeliggende med lungekreft og inkontinens. Arbeidsfordelingen i familien ble til gjennom forhandlinger mellom hushjelpen og familiekvinnene. I analysen av Lenes fortelling om forhandlinger med Bine, vil jeg vise hvordan "fremmedhet" og "intimitet" var viktige dimensjoner ved de sosiale praksiser som skapte familiens arbeidsdeling. Hushjelpjobben ble utformet i henhold til lokale kjønnsideologier, klassespesifikke praksiser og forståelser av hva etnisitet kan bety. Migrantarbeidet ble koplet til forestillinger om "fremmedhet" og hushjelpens "polskhet" ble konstruert som en imaginær rasjonalitet (Lakoff og Johnson, 1980) som strukturerte handlingsretningen.

Jeg er inspirert av eldre (Simmel, 1908) og nyere (Hochschild, 2001) sosiologisk teori om migrasjon og de komplekse meninger som er knyttet til dette.

I Georg Simmels essay om ”Den fremmede” (1908) presenterer han en sosial teori om fremmedes rolle i lokale grupper. Simmel relaterer imidlertid ikke sin teori til historiske epoker, multikulturelle kontekster, kjønnsideologiske systemer og kroppssøkologiske variasjoner. Hans analytiske styrke er at han viser hvordan økonomiske føringer er vevd inn i migrasjonsmønstre på positive måter og han argumenterer for at den fremmede har en rolle som bærer med seg kimer til innovative endringer og utvikling av nye måter å (sam)handle på. Fremmede bringer med seg nye utfordringer som skaper bevegelse i lokale kulturer. Kulturer lages av kroppsliggjort levd liv og kjønne praksiser og er vevd inn i lokale forestillingsverdener. Forestillinger og bilder av hvordan man løser konkrete problemer og situasjoner er i likhet med kunnskap situert og lokalspesifikk (Stoetzler og Yuval-Davis, 2002). I konteksten hvor Bine og Lene forhandler om jobbinstruksen, er bilder som Lene forholder seg til når hun konstruerer rollen som polsk hushjelp hentet fra tradisjonen med å leie inn en hjelpekone fra nabolaget.

Forsørgelse og arbeidsfordeling

Lene Pilati har en svigersøster (Rita) som deltar i administrasjonen av omsorgen for tante Pippa. Rita er saksbehandler i full stilling på det lokale trygdekontoret. Hun er gift med Giorgi. Han jobbet som ingeniør på Teknisk kontor før han pensjonerte seg som 52-åring. Sammen har de sønnen Franco, som er utdannet marinebiolog og som på intervjuutidspunktet er arbeidsledig og bor hjemme på gutterommet. Datteren studerer sosiologi i Roma, og mottar penger hjemmefra hver måned. Lene er gift med Nick som arbeider som revisor i fylkeskommunen på dagtid og er restaurantmusiker på kveldstid. Deres eldste sønn spiller i et rockeband i Milano, og bor sammen med en kunststudent. Sønnen får hjelp til husleien av foreldrene. Datteren er utdannet fiolinist og underviser skolebarn på dagtid og spiller på konserter, klubber og restauranter om kvelden. Hun bor fortsatt hjemme, men forsørger seg selv. Internasjonal turistindustri forandrer hotell- og restaurantnæringen, og lokale musikere får sterkere konkurranse fra billigere profesjonelle utøvere fra Romania og Bulgaria. Derfor må mange musikere påta seg flere oppdrag for å vedlikeholde inntektsnivået de er vant til å ha. Lene er hjemmearbeidende og er familiens administrator. I den lokale patriarkalske forsørgerkulturen er det vanlig at mannen heller tar på seg en ekstra jobb framfor at konen deltar i fast lønnsarbeid (Andall, 2000). Nick er ikke et unntak fra denne

normen. Hans kvelds- og nattearbeid er viktig for familieøkonomien. Internt i familien er det en almen enighet om at Nick forsørger alle: "her er det en som arbeider, men tre som spiser" sier familien om seg selv.

Sammen med Rita delte Lene på nattevåket og stellet av Rita og Nicks kreftsyke mor da hun lå for døden. Siden Rita hadde hatt mesteparten av ansvaret for å organisere omsorgen for moren, og fordi tante Pippa hadde vært emosjonelt nærmere Nick enn Rita, var det en underforstått forventning om at det var "deres tur" til å ta mesteparten av omsorgen for Pippa. Rita ordnet med alderstrygden, tekniske hjelpemidler og pleiestøtten. Nick har hjerte-problemer og diabetes 2, og kan ikke påta seg krevende arbeid og fysiske løft. Lene bærer instrumentene for han når han har oppdrag som utøvende musiker på kvelder og netter. Med sin økonomiutdanning faller forvaltningen av familiens bolig, forsikring, skatter og transportøkonomi på han. Rita og Nick var med på ansettelsen av Bine, men overlot ansvaret for å utforme selve arbeidskontrakten og arbeidsforholdet til Lene.

Rollen som "polsk hushjelp"

Hushjelpen Bine snakker dårlig italiensk. Det betyr at hun ikke kan utføre arbeidsoppgaver som krever verbal kommunikasjon. Lene lager derfor et lokalt kart over nabolagets butikker, kjøpmenn og marked til henne slik at hun kan handle "på bok". Sammen med en annen polsk kvinne (krefthjelpepleier) i familien går Lene og Bine runden, og Lene forklarer hvor familien vil at Bine skal handle husholdningsvarene. Innhandlingen foregår på formiddagstid, og Bine lærer derigjennom hvilke tider hun som husholdsansvarlig kvinne kan bevege seg på utendørs, og i hvilke områder av byen hun kan ferdes i. Dette blir tid-og-rom aspektene av hennes arbeidsrolle.

Familien har handlet med de samme kjøpmenn i generasjoner og får gode rabatter. Kjøpmennene vet hva den gamle liker, hvor mye de pleier å kjøpe og på hvilke ukedager de pleier å ha henholdsvis fisk og kjøtt. Det ligger i kortene at Bine spiser samme (italienske) mat som tante Pippa. Siden tante Pippa og søsteren alltid vasket huset hver dag mens de var friske og oppegående, ser familien gjerne at dette er en norm som vedlikeholdes. I tillegg skal Bine også vaske sitt eget rom hver dag. Om nettene må Bine se til at tanten kommer seg på toalettet. Det betyr at hun må sove nært tantens seng, og ikke kan sove i rommet hun disponerer i leiligheten.

Da Lenes svigermor lå på det siste og pleiebehovene ble mer omfattende med mye nattevåk og personlig stell, hadde den ansatte nabokonen vegret seg mot å bli mer involvert fordi søvn mangelen reduserte innsatsen i hennes egen familie. Rita (Nicks søster) hadde hørt om andre i nabolaget som hadde gode erfaringer med utenlandske hushjelpere. Hun hadde begynt å forhøre seg, men moren døde like etterpå. Tanken om å ansette hushjelp fra Øst-Europa ble med andre ord skapt da nabokona trakk seg tilbake og de trengte en erstatning for henne. Et par år senere ble Pippa sengeliggende og i likhet med søsteren ble hun også inkontinent. Ideen om å få hjelp fra utlandet ble hentet fram igjen. Siden den internasjonale valutapolitikken gjør at polske zloty er langt mindre verdt enn euro, og fordi familien får 400 euro i måneden fra den italienske velferdsstaten for å ordne med tilsyn til Pippa, er den økonomiske siden av saken grei både for Bine og for Lene. Den lokale velferdspolitikken bidrar med andre ord i seg selv til å transformere og globalisere det private livet.

Gjennom venner av familien har de fått vite at ”fremmede kvinner” som er på utkikk etter jobber, holder til i et hus som den katolske menigheten driver som et ledd i sitt arbeid for hjemløse kvinner. Stedet er kulturelt og religiøst innrammet av en aura knyttet til frivillig humanistisk hjelpearbeid for dårlig stilte kvinner. Det legger et formildende slør over den arbeidsformidlingen som foregår. Det gir dessuten et inntrykk av at familier ”hjelper” de utsatte kvinnene når de ansettes som hushjelpere.

Nonnene på stedet anbefalte familien Pilati å ansette Bine for hun hadde jobbet med eldre før. Bine er dessuten katolikk, og har ifølge nonnene og presten alle sine papirer i orden. Menigheten har en godt rykte og familien festet tillit til framstillingen. Lokalt sett er det religiøse livet nærværende og synlig til stede. Forestillinger av den patriarkalske familien som en hellig og ukrenkelig institusjon står sterkt. Dette innebærer mellom annet at ideer om likestilling mellom kvinner og menn når det gjelder hus- og omsorgsarbeid er et ikke-spørsmål. Kjønnsideologien er preget av varianter av maskulin dominans og kvinnelig underordning (Andall, 2000). Det var den mannlige presten som var nonnenes arbeidsleder. De arbeidssøkende kvinnene som bodde i huset for hjemløse, fikk koplet lokalsamfunnets assosiasjoner om ”fremmedhet” til nomadisme (vandrerne uten fast bopel).

Betydningen av å være "fremmed"

I Georg Simmels essay om "den fremmede" er fremmede en metafor som viser til omvandrende mennesker som reiser fra sted til sted innenfor relativt begrensede territoriale områder. I denne teksten er Bine den konkrete personen som er "fremmed" i familien Pilati. Bines tilstedeværelse henspiller da på en sosial form som tar opp i seg det motsetningsfulle i forholdet mellom det mobile og det stasjonære. Noen omsorgsarbeidere er "fremmede" i betydningen "(om)vandrer, en som kommer i dag og går i morgen" (Levine, 1971:143). Det kan for eksempel være timesbetalte nattevakter som arbeider hos familier i flere nærliggende byer. Den polske krefthjelpesleieren jobbet i flere hjem i sitt eget nærområde og i nabolandsbyer, men tok bare kortvarige oppdrag. Andre omsorgsarbeidere, som Bine, ankommer steder og forblir der eller etterlater seg ideer og tjenesteformer som inkluderes i lokalkulturen. Et hovedtrekk ved Bines arbeid er at kortvarigheten er heftet til selve formen. Hun er stabil til stede som "midlertidig", og nettopp dette tidsaspektet gjør at hun blir en integrert del av det sosiale livet. Som nomadisk vandrer lager Bine muligheter for nærhet og intimitet på en mer befriende måte enn stabile boende. En hushjelp kan ta med seg kunnskaper og erfaringer om det intime livet i lokale familiers omsorgskulturer når hun reiser videre, og styrker det motsetningsfulle i bildet av en som skaper nærhet nettopp fordi hun fortoner seg som fremmed og fjern. I Simmels teori er ikke omvandrerer løsrevet fra sosiale og romlige reguleringer. Derfor trenger ikke dagens transnasjonale omsorgsarbeidere å representere en begrepsmessig motsetning til det å være stasjonært til stede i et spesifikt rom. Hushjelper som Bine kan i simmelsk terminologi forstås som en sosial form som er inkludert i ulike institusjoners komplekse samspillmønster.

Omvandrerer som Simmel beskriver i sitt essay, er relatert til forestillingen om en handelsmann. Det leder tankene hen til at økonomien er det førende motivet for nomadiske kvinner som Bine fordi de ankommer bare til markeder som ikke produserer de tjenester eller varer som hushjelper selger. Når nabolagets hjelpekoneinstitusjon forvitrer, og den lokale familiekulturens kjønnsideologi ikke inkluderer maskulin omsorgsdeltakelse lages det grobunn for tjenester som kan selges for å avhjelpe omsorgskrisen. Lokalbefolkningens forståelse av at østeuropeiske hushjelper er "billig arbeidskraft" kan forstås i lys av at nabokoner tradisjonelt sett har vært fattige kvinner som fikk lav lønn. Men som Lakoff og Johnson (1980) viser, er metaforen "arbeidskraft" knyttet til ideer om råmaterialer, varer og naturressurser. Det som metaforen skju-

ler, er arbeidets natur. Den lager ikke distinksjoner mellom meningsfullt og degraderende arbeid. Heller ikke tydeliggjøres den implisitte forestillingen om at ”billig arbeidskraft” er noe positivt på linje med ”billig olje”. Den internasjonale pengepolitikken gjør lønn i euro forlokkende, og utenlandske hushjelpere blir ”billig arbeidskraft” i økonomier der man kan betale med euro. Pengeforskjellenes symbolverdi limer assosiasjoner om ”billighet” til globale hushjelpstjenester og kjønnsideologier skaper bilder av at ”billig omsorg” er noe som kan kjøpes av fremmede og nomadiske kvinner. Mens hjelpekonene fra nabolaget kunne nyte godt av å ha en viss sosial status og utføre arbeidet med kompetent selvstendighet og anerkjennelse, må grensekryssende tjenesteytere innlæres i stedets skikk og bruk.

Opplæring i ”fremmedhet”

Lene beskrev for meg hvordan hun måtte lære Bine om hvilke forventninger og krav familien har til hennes rolle som ”polsk hushjelp”. Lene mente at den lokale kulturens oppfatninger om hva en rimelig transnasjonal arbeidsdeling kan bestå av måtte være retningsgivende. Den lokale omsorgskulturen ser på offentlig omsorg som en aller siste utvei. Familiens egne måter å gi omsorg på til sine nære, er det man ser på som aller best. Derfor skal Bine ikke bruke normer og erfaringer fra stell og organisering av eget husholdsarbeid. Hun skal følge opp familiens måter å gjøre arbeidet på. Det skal passe til lokalkulturens familiepraksis. Lene lærer Bine at hennes jobb er å være ”den fremmede” som bør framstille seg som om hun er en av de ”nære”.

Det utformes med andre ord en sosial form som smelter sammen nærhet og avstand. Den ene (Bine), som er romlig nær den gamle, er den som i relasjonen er emosjonelt ”fjern”. Den andre (Lene), som er sosialt og emosjonelt nær, er romlig sett, fjern. Hvordan fjernhet og nærhet konkret sett ble forvaltet internt i de sosiale relasjonene ble ikke kommentert særlig inngående av Lene utover det at Bine og tante Pippa så ut til å komme godt overens. I Simmels blikk ville fremmedheten mellom Pippa og Bine blitt sett på som en positiv relasjon fordi den ble en del av familiens (gruppens) mangfold og bidro til å skape de integrerende dynamikker som relasjonen er en del av. Bine var både en del av immanensen (innvedtheten) i gruppen og automatisk inkludert som midlertidig medlem av gruppen. Ved hjelp av Bines tilstedeværelse kunne familien Pilati kulturelt sett lage en overflate som utad kommuniserer til na-

boer, venner og andre at familien er anstendig siden de evner å ta vare på sine. Samtidig deltar partene i skapelsen av noe nytt fordi de utvider sine transnasjonale familiehistorier. Derfor er rollen som lages, relatert til en sosial form som har noe transcendent over seg, og representerer en grenseflate mellom det indre og det ytre sosiale livet.

Kjønn, kropp og ulikhet

I grenseflatene mellom det kjente og det ukjente ligger det elementer til det en kan kalle for "en kjønnnet kroppsliggjøring av transnasjonale ulikheter". Dette kommer til syne i hvordan Lene og Bine forhandler om hvordan arbeidet med tantens inkontinens skal organiseres.

Lene fortalte at Bine, etter at hun hadde vært ansatt noen uker hos familien, foreslo at hun heller kunne gjøre mer ordinært husarbeid i stedet for at hun står opp og følger tanten til WC flere ganger om natten. Bine blir trett av all nattevåkingen og forklarte at hun synes det var slitsomt rent fysisk å hjelpe til med all løftingen for å få tanten ut av sengen og støtte henne til baderommet i en annen del av leiligheten. Ikke bare er arbeidet tungt, men tantens søvnige og slappe kropp erfares som mer komplisert og vanskelig å håndtere på natten enn på dagen. Bine erfarer dermed det samme som mange andre transnasjonale omsorgsarbeidere gjør, nemlig at selv om kroppen veier det samme om natten som om dagen, erfares løft om natten som mye mer slitsomt enn på dagtid. Selv om dette kan virke innlysende fordi søvnige kropp er slappere og en selv er trøttere på natten enn om dagen, er dette nokså nylig blitt et akseptert poeng i undersøkelser om helsemessig slitasje i kvinnedominerte yrker (Messing 1998).

Lene forklarer Bine at det nettopp er på grunn av den slitsomme nattevåkingen at familien har satt bort dette arbeidet til henne. Å være "polsk hus-hjelp" er med andre ord i denne familien relatert til å gå på kontinuerlig nattskift. Sammen med de andre i familien har Lene kommet fram til at tantens personlige verdighet står på spill om hun må bruke bleier. Fordi tanten fortsatt er mentalt klar og bryr seg om sin sosiale verdighet, blir nattbleier ikke et aktuelt hjelpemiddel. I stedet for drar familien til den lokale hjelpemiddel-sentralen og får låne en ambulerende toalettstol på hjul. Stolen kan trilles rundt i rommet etter behov og settes inntil sengen på måter som letter løftingen. Arbeidsdifferensieringen mellom kvinnene anses derfor som klargjort fra fa-

miliens side, og Bine må leve med fortsatt avbrutt nattesøvn og soving nå og da på dagtid. I praksis vil det si at Bine blir mer eller mindre lukket inne i huset både dag og natt. En konkret og symbolsk innestengthet som ifølge Douglas (1987) kan sammenlignes med at muslimske kvinner blir stengt inne bak sløret. Hun mener dette er en av de eldste kulturelle tegn som viser til tap av sosial betydning.

Familiekvinnenes arbeidsinstruks tydeliggjør at stabil nattesøvn er en viktig del av det de mener de betaler for. Bines arbeid stratifiseres og etnifiseres slik at våkenetter sammen med pleietrengende gamle blir definert som et erfaringsområde som ”outsources” fra familien og blir til tjenesten ”polsk omsorg”. Lene og Rita blir i stand til å stå opp som uthvilte og opplagte, og ha fysisk, sosialt og emosjonelt overskudd de kan bruke i samværet med andre i familien, i den uformelle økonomien eller på jobben.

Den særegne slitasjen som nattarbeid forårsaker, er en viktig grunn til at midlertidigheten i arbeidskontraktene ikke alltid er ansett som et problem fra hushjelpenes side. Studier viser at polske hushjelpers tilpasning til arbeidsmarkeder i Sør-Italia er utformet i henhold til visumreglene. De ankommer på tre måneders turistvisum og jobber svart. Fordi arbeidet er så tungt og krevende foretrekker de tre måneders jobber. Deretter drar de hjem til Polen for å hvile kroppen og restaurere psyken (Nere, 2006) .

Skam og sivilisering

I simmelsk terminologi kan vi si at Bin, nettopp fordi hun var fremme, kunne arbeide med det som er mest mulig intimt og komplisert ved inkontinente kropper. Skammen over å måtte la andre vaske vekk avføring og urin fra intime områder en vanligvis bare blottlegger for seksualpartnere, kan erfares som en tung byrde for sterkt avhengige pleiepasienter (Isaksen, 2001). Bruk av bleier oppfattes av mange som krenkende og signaliserer et kontrolltap som assosieres med infantilitet og maktesløshet. Lene og Rita bestemmer at bleier ikke skal inngå i stellet siden det kan krenke tantens verdighet.

I intervjuet med Lene ble det sagt lite om Bines følelser og erfaringer. Det er mitt inntrykk at det ble krevet at Bine skulle disiplinere sin kroppslige trøtthet og stress. Dette kravet kom til syne når Lene forteller at hun hadde sagt til Bine at om hun fant jobben for slitsom, var det andre og billigere hushjelper på markedet som så etter jobb. Personlig visste hun om en rumensk kvinne

som akkurat hadde blitt arbeidsledig fordi mannen hun pleide for var død. Bine valgte å forbli i jobben, og selv om Lene ikke sa noe om hennes sosiale liv, fikk hun muligens støtte av andre i samme situasjon som henne. Studier viser at immigrantkvinner i Sør-Italia som bor og jobber som hushjelper i familier med pleietrengende eldre utvikler vennskap og sosialt nettverk med andre i samme situasjon. De støtter og hjelper hverandre, og dette letter på det psykiske stresset. Solidariteten til tross, muligheten til å reise hjem etter noen måneder for å hvile og komme til seg selv igjen, var en viktig overlevelsesstrategi (Nere, 2006).

Gitt at kroppslige kulturer er relativt like i Polen som ellers i Europa, kan en anta at arbeidserfaringer fra nattpleie som inkluderte den gamle tante-kroppens lukter, lyder, fuktighet og utsondringer, ikke er svært prestisjegivende og relevante erfaringer som Bine kan fortelle om når hun vender tilbake til hjemstedet. Det kroppslige forfallet og kjønnskroppens forandringer i prosessen forut for døden kan derfor bli et erfaringsfelt som forsvinner bort fra familiers og lokale kulturers kunnskapsområder. All slitasjen som nattarbeidet fører med seg, samt intimiteten i relasjonskulturen dette gjøres innenfor rammene av, kan forsvinne ut av sosiale fellesskapers hverdagskunnskap. Dermed usynliggjøres samspillet mellom en "transnasjonal intimkroppslighet" og lokale medisinske folkekulturer bort fra den globale agendaen som mellom annet folkehelsetjenestene relaterer seg til.

Nere (2006) antyder at hjemvendte hushjelper bruker mye tid på å restaurere psyken når de vender tilbake. Dermed kan en anta at et nytt følelsesarbeid starter opp for å oppjustere den gamle lokale identiteten og tilpasse den slik at den harmoniserer med erfaringene som utenlandsarbeider. Ifølge studier av andre globale hushjelper kan dette arbeidet handle om å nyte glede av pengenes verdi og status, bearbeiding av savn og lengsel og opplevelser av så vel ære som skam (Ehrenreich og Hochschild, 2001). Hvordan dette er tråder som veves inn i familiers migrasjonshistorier og hvilke lokale ressurser kvinnene henter ut fra sine lokaløkologiske relasjonsskjeder og sosiale nettverk, er foreløpig lite utforsket.

Lene tematiserte ikke hvordan ansettelsen av Bine var en forutsetning for at både hun og Rita kunne utføre sine daglige lønnete og ulønnete forpliktelser som moderne kvinner i en middels stor kystby. Ritas jobb på trygdekontoret og hennes balansering mellom familie- og arbeidsliv i en konservativ kjønnsideologisk kultur hvor mennenes deling av hus-og-omsorgsarbeid er et ikke-tema, kunne fortsatt leves ut i henhold til lokalkulturens krav.

Lene, som bærer og rigger til instrumenter for sin hjertesyke musiker-mann, bidrar aktivt til familiens forsørgelse når hun vet at Bine tar vare på den pleietrengende. Rita, selv om hun daglig stikker innom tantens hus på vei hjem fra jobben, får energi til å gjennomføre sine egne to arbeidsskift. Det ene skiftet som saksbehandler og det andre skiftet som kone og husmor i egen familie. På vei til og fra jobben deltar hun på sin sosiale almenning. Hun hilser på naboer og venner og svarer på spørsmål om hvordan det går med den gamle tanten. Hun viser at hun er ordentlig omsorgsfull og kvinne.

For begge kvinner, og også for andres blikk, forblir det usynlig hvordan Bines arbeid er en del av en global tjenesteproduksjon som ligger i bunnen for de andre kvinnenenes deltakelse i det økonomiske livet. Siden rollen som ”polsk hushjelp” er basert på å være ”en fremmed som kommer i dag og vandrer videre i morgen” forsvinner kunnskaper og erfaringer om viktig følelsesarbeid bort fra samtalekulturen. Det gamle hjelpekonesystemet inkluderte erfaringer og synliggjorde lokalt hvor mange hjelpende hender som måtte til for å lage en verdig død for gamle. Dagens transnasjonale hjelpesystem ligger i en skyggeøkonomisk kultur som mange er avhengig av, men som offisielt ikke finnes.

Når familiens sosiologistudent i Roma får penger hjemmefra, rockemusikeren får betalt husleien i Milano og universitetsstudenter i Polen får dekket sine utgifter, er arbeidet som har skapt pengene borte fra bevisstheten. De globale omsorgskjedene som både eldre og yngre sliter med og høster glede av, er et mørkt felt i en globalisert og mangfoldiggjort forsørgelseskultur som inkluderer tjenesteproduksjon fra flere land, lokale og globale markeder, stater og institusjoner.

Kropp, rom og performativitet

Verdier (1979) fant at kontinentale bilder av gode hjelpekoner var knyttet til forestillinger om at de var rolige, kortvokste, lubne og hadde sans for humor. Kvinnene ble tilegnet en særegen form for følelseskontroll, kroppslighet og evne til å iscenesette forventede former for kvinnelighet, behagelighet og personlighet. De var empatiske og utførte arbeidet uten å foreta moralske eller sosiale evalueringer av familien som mottok tjenestene. Fru Pilati hadde en lignende forestilling av polske hjelpekoner. Hun fortalte at på den lokale ryktebørsen var det en utbredt oppfatning at polske kvinner hadde et bedre lag

med de gamle pleietrengende enn de lokale kvinnene siden det ble antatt at polakkene kom fra en kultur hvor gamle fikk mer respekt.

Lene mente at Bine hadde vært "blek, mager og fattigslig kledd" når hun kom til dem. Etter å ha jobbet en periode hadde hun "både fått farge i kinne og fått en rundere og mer sunn kropp". Hun hadde kjøpt sminke og nye klær. Ved å følge med hvordan Bine pynter seg med klær og sminker seg når hun har fri og gjør seg klar til å gå ut, fortolker Lene hennes feminine iscenesettelser. Hun ser seg selv og familien som velgjørere som behandler sin hushjelp godt. Når Bine trer ut av familiens private rom og entrer byrommets offentlighet, tilpasser Bine seg lokalkulturelle performative praksiser som innebærer krav til hvordan og hvor mye en kan sminke seg og pynte kroppen på måter som er "pent" i småbyens krav til feminin iscenesettelse. Lene formidler at Bine klarer å fortolke de performative kjønnskodene på en positiv måte gjennom å kjøpe seg de rette forbruksvarene som skal til i skapelsen av et akseptabelt utseende for en kvinne i hennes alder og posisjon. Hun er fornøyd med at Bine skaper seg "som oss". Noe som viser at Lene mener at det er Bines jobb å forstå at det er den lokalkulturelle kjønnsperformativiteten som skal etterstrebes. Det skaper en "riktig" måte å forholde seg til normer for over- og underordnethet på.

Gjennom feltarbeidsoppholdene på Sicilia så jeg dessuten at sør-europeiske kvinner som arbeidet i lokale familier, ofte var å se i byparken på søndager når lokale familier hadde sine helligholdte søndagsmiddager. Helgens middager er en viktig del av italiensk familieliv, og gatene er tomme (som på julaften i femtiden i Norge) mens middagene foregår. Det er (nesten) bare hushjelp, utlendinger, hjemløse og enkelte nyforelskede par som er å se i byparkene mellom klokken to og fem på søndager. Denne måten å bruke byrommet på, å være ute når de andre er inne, og ha fri fra husarbeid mens de italienske kvinnene serverer viktige måltider, forsterker "fremmedheten".

Ved å tre ut av intime rom slik at familien som er emosjonelt nære, også kan være romlig nære i en kort midlertidighet, skapes hele tiden nye, små konstellasjoner som tydeliggjøres i tid og rom. Byparker blir mulighetsrom som skaper åpninger i immigrantgruppers fellesskap, og der det er flytende grenser for inklusjon og eksklusjon. Man kan søke sammen og forlate hverandre, og man kan også dele erfaringer og utveksle viktige informasjoner med hverandre i slike uferdige øyeblikksmøter. Transnasjonale kjønnspraksiser skapes og scenesettes i henhold til lokale forståelser av hvordan offentlige og private rom kan brukes og beboes av "nære" og "fremmede" kvinner.

Mangfoldøkonomi og turisme

Lene og Nick har som musikerfamilie hatt en nomadisk levemåte med små avbrekk mens barna var små. Grensene mellom intime familierom og sosiale uterom var flytende. Hjemmet var et arbeidssted hvor musikere samles for å øve inn nye melodier og legge planer for konserter. Musikken er en viktig del av forsørgelsen ikke bare økonomisk, men også sosialt og kulturelt. Både det sosiale og det familiære livet foregikk i rom som var mer eller mindre en del av (det svarte) arbeidslivet. Familien hadde dårlige erfaringer fra Italias nye satsing på økologisk turisme. Ritas svigerbror hadde overtalt moren til å investere familiens oppsparte midler i et gårdsturisme-prosjekt i Toscana. En overdreven turismesatsing i området førte til flere konkurser, og familien slet med å få reddet ut det man kunne av familieformuen. Samtidig investerte Nick og Lene i aksjer og tapte mye penger. For å erstatte tapet, investerte de i studentboliger som de leide ut. Alle de lokale ryktene om lett tjente penger i form av kjøp og salg av eiendommer og i tjenester for turister påvirket forsørgelseskulturene. Immigrasjonen og ankomsten av arbeidsvillige mennesker som krever lav(ere) lønninger førte med seg en følelse av at ”man må bare ta det man får”. Lønnen til lokale musikere var på et tidspunkt bare fire hundre kroner (femti euro) per person for en hel kveld. (Til sammenligning kan norske musikere som for eksempel spiller til dans tjene omkring tre tusen kroner). Riset bak speilet var bildet av mange desperate mennesker på jakt etter mat, penger og husly. Både Romania og Bulgaria har dyktige og profesjonelle musikere som ønsker å få turistindustrien som en sentral arbeidsplass.

Slik den lokale sladder ble formidlet mellom familiemedlemmene, virket det som om forestillingen om oppløsning og forandring stresset økonomien. Møter med svært rike luksusturister på hotellene hvor musikerne spilte, så ut for å framstille behov for økonomisk trygghet og et trivelig hverdagsliv som ”en grå kjedsommelighet”. I et slikt lys kan omsorg for en døende gammel tante virke som en tristesse som kan ”outsources” og rasjonaliseres som ”utviklingspotensiale” for andre kvinner som (også) jakter etter mer glamorøse roller og moderne forbruksliv.

Ankomsten av hushjelper og au pair’er gjør familiekvinner i husholdene til ledere, og de opplever seg som mer likestilt med maskuline familieroller (Hovdan, 2005). Lederen ser til at arbeidsinstruksen formes slik at den som skal tas hånd om får skreddersydd og tilpasset hjelp. Slik sikres normer om fritt brukervalg, fleksibilitet og individualitet. Individualisering er for tiden

en sosialpolitisk attraktiv verdi mellom annet fordi det harmoniserer med ny-liberalistiske retninger og ideologier. Den italienske familien jeg har presentert her, lever i en svært kjønnsstradisjonell lokalkultur. Her er det kvinnene som "gjør" den daglige familieomsorgen, nattevåket og stellet som følger med den. I de franske områdene som Verdier (1979) studerte, var "outsourcing" av ulike husholdoppgaver knyttet til uttrykk for klassetilhørighet. De fattige vasket sine klær selv. De rike leide en hjelp som kom to ganger i året og vasket klær, duker og sengetøy i landsbyens vaskehus. Omreisende hjelpekoner var som regel middelaldrende (som Bine) fordi denne fasen i livsløpet gir stor bevegelsesfrihet. Hjelpekoner måtte kunne gå overalt og til alle former for hjem som hun ble tilkalt til. Derfor er mobiliteten som knyttes til kvinner i femtiårsalderen av en helt annen karakter enn hva som gjelder for yngre kvinner.

Omsorgsnomader skaper "globalt gull"

I et kjønnset perspektiv dreier handelen med hjelpekonene-tjenester om at de, i likhet med annet service- og smile yrkesarbeid, handler med en norm om "nær fjernhet". De selger "diskresjon". Det stasjonære og det nomadiske som står i et motsetningsforhold til hverandre, bør ikke tydeliggjøres. Performativiteten i tjenesten handler om å framføre et bilde av en konsensus mellom det fremmede og det nære. Hushjelpen skal iscenesette en rolle som får det til å se ut som om arbeidet gjøres på samme måte og med samme innhold som et familiemedlem ville ha gjort det. Jobben og følelsesarbeidet ligger i selve arbeidet med å kunne framføre dette bildet på en akseptabel måte.

For Simmel var det et poeng at det er pengene som er heftet til relasjonen som henviser til det nomadiske (ustabile) og definerer rollens formelle status. Et familiemedlem er ikke lønnet omsorgsarbeider i sin egen familie. Den fremmede er heller ikke i slekt med personer som hun inngår sine økonomiske transaksjoner med.

"Den fremmedes objektivitet" som Simmel beskriver den, er en spesiell kombinasjon av avstand og nærhet som introduserer "et særegent blikk" i gruppen. Det kan handle om en type diskresjon som er basert på ikke-delaktighet, men som samtidig er basert på en forståelse av at det nettopp er fremmedheten som lager de positive kvaliteter i relasjonen som det "handles" med.

"Det særegne blikket" som man jobber med som nattevåkersoner for pleietrengende kreftpasienter kan for eksempel være at man er årvåken og sensitiv

for den pleietrengendes kroppslighet under søvnen for å kunne forutse og/eller fange opp smålyder som tilsier at den sengeliggende rekker å komme seg opp i toalettstolen i tide slik at ikke sengen blir tilgriset og våt. En anvender sine kunnskaper og erfaringer om søvn, intimitet, den pleietrengendes rolige/uroelige pust, kroppens tyngde, nattens mørke og ubehaget med våte sengeunderlag mot sår hud som handlingens utgangspunkt. På den måten kan en si at den fremmedes objektivitet er basert på evne til avstandsobservasjon og diskresjon. Dette er i seg selv et uttrykk for at sjelen er i full virksomhet og observerer omgivelsene uten at man viser at man som ”gjest” observerer mennesker i hjem hvor man er ansatt for ikke å utvise fremmedhet i nærhetsarbeidet som utføres. Kunnskapene og erfaringene som dette arbeidet baseres på, tilsløres og inngår som ”en naturlig” del av tjenesteproduksjonen. Det ”essensialiseres” og legges inn som noe som ”naturlig” hører med middelaldrende kvinners erfaring som familiekvinne hvor man antar at hun har hatt ansvar for syke og omsorgstrengende i ubetalt familiearbeid. Erfaringsbaserte kunnskaper usynliggjøres, men er likevel ”gullet” eller ”merverdien” som det forhandles om i transaksjonene. ”Gullet” kan ha annet innhold i andre former for globale omsorgskjeder. Hochschild (2001) viser for eksempel til at i transnasjonal barneomsorg kan ”gullet” være det følelsesmessige overskuddet som arbeidsgivernes barn får fra ansatte hushjelpere.

Lokale arbeidsinstrukser til jobben som ”polsk hushjelp” lages forskjellig i de familier hvor arbeidet utføres. Likevel er det viktig og sosiologisk interessant å sette fokus på hvordan forbindelseslinjene mellom makt, kunnskaper, adferd og følelser veves inn i kjønnsspesifikke prosesser som også preges av etnisitet, klasse, over- og underordningsforhold og andre interseksjonelle aspekter. Her har jeg diskutert hvordan følelsesarbeid lages for rollen som ”polsk hushjelp” og hvordan arbeidet er basert på globale ulikheter som også skriver seg i kroppene til dem som produserer den ”nærhet” det handles med. Det utvikles ulike former for femininitet gjennom disse arbeidsdelingene. En av dem viser hvordan lokale familiekvinner som en del av handelen, kjøper seg ”likestilt” plass i familiens maskuline lederteam. En annen form, som en kan kalle for en ”omsorgsnomadisk” form, viser til at omreisende bestemødre selger tjenester som skaper stabilitet og nattehvil for yrkesaktive familier og kvinner i rikere hjem. ”Gullet” som omsorgsnomadene selger, er intimitet til pleietrengende og stabil nattesøvn for yrkesaktive i fleksible nyliberalistiske økonomier.

Den omsorgsnomadiske formen er relatert både til anerkjennelse og til følelser av degradering. Å bli fremmedgjort for seg selv kan være et resultat av

arbeidsgivernes ønske og press om å være ”fremmed” på en måte som er forventet og ”korrekt” i henhold til lokalkulturelle normer. Bines fremmedhet utrykkes mellom annet ved at hun omtales kategorisk. Hun er en av ”de polske” som tar nattevåket. Hun framstiller en stereotyp, og er ikke til stede i familien som et menneske i seg selv.

Ved å ta et feministisk *og* et kjedeorientert sosiologisk grep i analysen av slike former for kjønnede migrasjonsmønstre, får man mer fokus på samspill mellom en rekke aspekter slik som interaksjon mellom individer, kjønn, etnisitet, generasjon og klasse (interseksjonalitet). Det konkrete arbeidet forhandles fram og gjøres på kontekstavhengige måter. Samtidig evner man å inkludere sosiologiske teorier om stater, velferdsregimer og ulike modernitetsformer i analysene.

Globalisering av kroppens forgjengelighet

Familien i dette case’et viser at de tilpasser seg institusjonelle endringer ved å utvikle et forsørgermangfold basert på heltidsjobber i offentlig sektor, pensjons- og velferdsytelser (alderspensjon og pleiestøtte), og svart (natt)arbeid i hotell- og restauratnæringen er dessuten gjort mulig som en del av framveksten av turisme- og konferanseøkonomi.

Denne analysen viser at det vokser fram komplekse arbeidsfordelinger innenfor europeiske omsorgskulturer. Familiekvinner får koordineringsjobben som handler om å instruere midlertidig ansatte hushjelpere som på sin side må utføre det praktiske arbeidet. Immigrantene forblir nomadiske på den måten at de reiser fram og tilbake mellom land. Dette er i ferd med å konstituere et særegent migrasjonsmønster som kalles for ”middelhavsmodellen” (Bettio et. al. 2006). Det er et internasjonalt marked som tydeliggjør ”den fremmedes” rolle og viser til at integrasjon og innovasjon kan være parallelle prosesser der det skapes nye former for sosial ulikhet og kjønnskonstruksjoner.

Omsorgsnomadiske vandringer er en del av kvinners migrasjons- og arbeidshistorie (Verdier, 1979). Erfaringer fra gårdagens nabokoner kan ses på som det kulturelle råmateriale som dagens globale hushjelpere formes etter. Lene henter sine bilder og forestillinger fra hva ”polske hushjelpere” gjør både fra sin nordiske bakgrunn og fra den lokale relasjonsveven hun inngår i. Med seg fra Norge har hun erfaringer med at velferdsstaten tilbyr familier med krevene pleiepasienter hjelp fra kommunale tjenester. Lokalkulturen hun nå bor

i har hatt nabokoner som har hjulpet til med omsorgen for hverandres gamle foreldre og der arbeidet med dette har vært essensialisert og definert som kvinnearbeid. Men kulturene er også kapitalistisk-moderne blant annet fordi de ikke setter spørsmålstegn ved Ritas yrkesarbeid og døtrenes rett til lang utdanning og sikring av en forventet stabil og langvarig yrkeskarriere. Ritas selvrealisering i lønnet yrkesarbeid springer ut fra normer i lokalkulturen om at hennes løsning er akseptabel, men på vilkår. Hun må fortsatt ta hovedansvar for familiens hjelptrengende. Til dette får hun penger fra staten (pleiestøtte) som betaler en annen kvinnes ”polske” lønn. Betalingen for arbeidet Bine utfører, virker bare rettferdig så lenge valutaforskjellene mellom euro og zloty gjør at Bine tjener bedre på å jobbe utenlands enn på å finne arbeid hjemme. Det vi ikke vet er om Bine selv har hjelptrengende foreldre hjemme som hun må betale noen andre (hjelpekoner/hushjelp) til å ta vare på. I et globalt omsorgskjedeperspektiv kan dette skape en jobb for mindre velbeslåtte kvinner som kanskje bruker kreftene sine på å jobbe som hjelpekone i andres hjem og må stole på at slekt eller venner ivaretar hennes forpliktelser igjen. Ved å anvende et feministisk og globalt omsorgskjedeperspektiv kan en avdekke hvordan lokale kjønnsideologier fritar menn for omsorgsansvar som deretter tillegges kvinner (en overføring fra menn til kvinner) og forske fram maktspekter (hegemonisk maskulinitet og patriarkalsk autoritet) som legges styrende inn i rolleutforminger av underordnet kvinnelighet (hushjelprollen). Paradoksalt nok ser det ut for at denne rollen skapes ved hjelp av andre kvinner som symbolsk sett vever seg inn i familiens maskuline lederteam når de ”kvitter seg” med slitsomt omsorgsarbeid. Økonomiske og globale ulikheter i omsorgskjeder viser seg i form av at det er rikere land som åpner grensene for å hente inn ”billig arbeidskraft” som gjør fleksible arbeidstider og nomadiske jobber mulig. De substansielle endringene framtrer i form av kommodifisering av nærhet. Intimiteter produseres og kjøpes som et råmateriale som kan modelleres slik at de skreddersyes til individuelle behov. Disse aspektene ved den lokale sosialpolitiske forandringen av en historisk hjelpekoneinstitusjon er forsket fram ved å bruke Hochschilds (2000) begrep om globale omsorgskjeder. Dette begrepet impliserer også et perspektiv som evner å fange opp den emosjonelle merverdien som Bine og andre nomadiske omsorgsarbeidere skaper. Hushjelpsarbeidet er klassespesifikt i den forstand at det er de velbeslåtte som tilegner seg positive livskvaliteter ved å ansette andre som utfører tungt og krevende arbeid for dem. Det feministiske spenningsfeltet som analysen forsker fram, ligger i den form for kjønnsideologi og maktbruk som blir tydelig i prosessen der Bine som en

kvinne fra et sosialistisk-moderne område blir lært inn i en konservativ og historisk hjelpekonerolle som ikke lokale kvinner ville fylle lenger. Religionens tilstedeværelse i denne analysen er relatert til den katolske kirkens rolle som lokal arbeidsformidler av polske hushjelper. Katolske familiekulturer, slik de utformes i polske og italienske kontekster, ligger selvsagt inne i historien som en dimensjon, selv om den ikke framtrer tydelig her. Bine har levd sitt liv innenfor rammene av polske og katolske kjønnsforståelser og de muligheter og begrensninger har gitt. Gjennom den lokale katolske kirken på Sicilia har hun møtt andre polske kvinner. Men Lene forteller lite eller ingenting om hvordan familien har lagt til rette for at Bine skal kunne ivareta eventuelle religiøse forpliktelser.

Kulturelt sett betaler Lene og Rita for sin individualisme ved at det lages kimer for utvikling av andre former for individualisme. Bilder, drømmer, fantasier som Bine har vevd inn i sin kulturpsykologi, endres og skaper grunnlag for framvekst av polsk/italiensk normblanding. Hvordan alle relasjonene i denne særegne relasjonsveven bidrar til å skape kollektive forandringer i lokale fellesskaper som kan knyttes til polsk/italienske erfaringer, handler om at det som i utgangspunktet var fremmed (og skulle gå i morgen) nå gjøres lokalt og blir en del av den stedlige kjønnete omsorgskulturen, er gode spørsmål til videre utforskninger. Det man imidlertid kan se, er at lokale hjelpekoner systemer åpnes opp og omgjøres til globale hjelpesystemer og at det gjøres i grenseflatene mellom en statlig, en uformell skyggeøkonomi og globale markeder. Kroppens forfall og fysiske forgjengelighet blir til en kilde for transnasjonalt intimitetsarbeid i en globalisert hverdag.

Litteratur

- Andall, Jacqueline (2000) *Gender, Migration and Domestic Service*. The politics of black women in Italy. Hampshire: Ashgate
- Bettio, Francesca et.al. (2006) "Change in care regimes and female migration: the "care drain" in the Mediterranean", *Journal of European Social Policy*, vol. 16(3): 271-285
- Douglas, Mary (1987) "Woman, The Measure of All Things: Yvonne Verdier's "Façons de Dire, Façons de Faire", *Anthropology Today*, vol. 3., nr. 5 (oct. 1987) pp. 2-4
- Ehrenreich, B. og Hochschild, Arlie R. (2001) *Global Women. Nannies, Maids*

- and Sex Workers in the New Global Economy*. New York: Metropolitan Books
- Hochschild, Arlie R. (2000) ”Global Care Chains and Emotional Surplus Value” pp. 130-146. I: W. Hutton og Giddens, A. (eds.) *Global Capitalism*. New York: The New Press
- Hovdan, Marianne (2005) ”Au Pair in Norway”. Masteroppgave i sosiologi, Sosiologisk Institutt, Universitetet i Bergen
- Isaksen, Lise Widding (200) ”Om angsten for de andres avsky. Inkontinens som et sosialt og kulturelt fenomen.” I: Wyller, Trygde (red.) *Skam. Perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne*. Bergen: Fagbokforlaget
- Labonte, Ronald (2003) ”Dying for Trade: Why Globalization Can Be Bad for Your Health”. Toronto: The CSJ Foundation for Research and Education
- Levine, Donald (1971) *Georg Simmel on Individuality and Social Forms*. Heritage of Sociology Series, Chicago: The University of Chicago Press
- Lakoff, George og Johnson, Mark (1980) *Methaphors We Live By*. The University of Chicago Press
- Messing, Karen (1998) *One-Eyed Science*. Occupational Health and Women Workers. Philadelphia: Temple University Press
- Nere, Lena (2006) *Social Networks and the Politics of Everyday Life – Ukrainian and Polish Immigrant Women in South Italy*. (work in progress) Department of Sociology, University of Helsinki, Finland
- Simmel, Georg (1908) ”The Stranger”. I: Levine, 1971, *Georg Simmel on Individuality and Social Forms*” The University of Chicago Press
- Stoetzler, Marcel og Yuval-Davis, Nira (2002) ”Standpoint Theory, situated knowledge and the situated imagination”. *Feminist Theory*, vol. 3(3): 239-454
- Verdier, Yvonne (1979) *by genom tre kvinnoyrken*. Stockholm: Bokforlaget Prisma

Sammendrag

Hensikten med artikkelen er å bidra til en videre utvikling av feministisk og sosial teori om globale omsorgskjeder og emosjonelle tinglyggjøringsprosesser på internasjonale markeder. Her ser vi nærmere på et migrasjonsmønster mellom tidligere Øst-Europa og Vest-Europa. Slike prosesser inngår i framvoksende globale ulikheter i distribusjoner av reproduktivt arbeid. Sosiale te-

orier om "fremmede" omvandrere kan med fordel kombineres med feministiske teorier i arbeidet med å løfte fram hvordan moderne migrasjonsprosesser skaper nye former for forståelse av nomadiske levemåter. Ved å analysere et konkret empirisk eksempel fra en studie av et polsk immigrantnettverk på Sicilia viser vi hvordan deltakerne bruker kroppslige, etniske, klasse og kjønns-spesifikke erfaringer og ideer i konstruksjonen av rollen som "polsk hushjelp". Kroppslige prosesser er i denne analysen utgangspunktet for transnasjonale møter og fordelinger av arbeidsoppgaver. Lokale omsorgskulturer og forestillinger om intimitet forandres når lokale hjelpesystemer globaliseres.